

УДК 811.111.81'367.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-3-20>**Мар'яна СОЛЮК,***orcid.org/0000-0002-5615-2308*

аспірант кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *mariana.soliuk@pnu.edu.ua*

ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ / НЕОЗНАЧЕНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ДЕПЕШМОД»)

Твори сучасної української художньої літератури привертають неабияку увагу та набувають все більшої популярності серед світової спільноти, тому потреба в якісних адекватних перекладах, зокрема й українсько-німецьких, є великою. Але оскільки українська й німецька мови відносяться до різних груп мов, одна є безартикульною, а в іншій артиклі є невід'ємною частиною мови, а певні категорії, як от досліджувана нами категорія означеності / неозначеності, яка в українській мові є поняттєвою категорією, а в німецькій виступає граматичною, мають зовсім різні засоби вираження, то проблема відтворення вищевказаної категорії залишається актуальною перекладознавчою проблемою. Саме аналіз особливостей використання перекладацьких трансформацій при відтворенні категорії означеності / неозначеності на матеріалі українсько-німецького перекладів є метою даного дослідження.

Теоретичною базою розвідки стали наукові праці мовознавців, що вивчали проблематику відтворення даної категорії при перекладі на матеріалі різних мов, а також дослідження науковців, що цікавилися доцільністю використання перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу. За допомогою практичного матеріалу методом зіставного аналізу текстів оригіналу та перекладу виділено, проілюстровано на прикладах та проаналізовано особливості використання різних видів перекладацьких трансформацій (лексичних, лексико-граматичних) при відтворенні означеності / неозначеності у німецькомовному перекладі роману Сергія Жадана «Депешмод», що виступає об'єктом дослідження. Предметом пропонованої статті є способи відтворення категорії означеності / неозначеності за допомогою перекладацьких трансформацій.

На основі опрацьованого та проаналізованого матеріалу дослідження можемо зробити висновок, що перекладачу вдалося використовувати різні види перекладацьких трансформацій (додавання, вилучення слова, генералізація, конкретизація, модуляція, антонімічний переклад, лексико-граматичні трансформації, такі як заміна частини мови) відтворити означеність / неозначеність та досягнути адекватності перекладу.

Ключові слова: *категорія означеності / неозначеності, перекладацькі трансформації, художній переклад тексту, мова оригіналу, мова перекладу.*

Mariana SOLIUK,*orcid.org/0000-0002-5615-2308*

Postgraduate student at the German Filology Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *mariana.soliuk@pnu.edu.ua*

THE ROLE OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN REPRODUCTION OF THE CATEGORY OF DEFINITENESS / INDEFINITENESS IN INTO GERMAN TRANSLATED NOVEL OF SERHII ZHADAN "DEPECHE MODE"

Ukrainian modern fiction attracts a lot of attention and becomes more and more popular among the world community, and it justifies the need for adequate high-quality translations, especially Ukrainian-German ones. It should be noted that Ukrainian and German languages belong to different groups of languages. Ukrainian is a non-article language, while an article is an integral part of the German language. The category of definiteness / indefiniteness is a conceptual category in the Ukrainian language and a grammatical one in German. Therefore, it has completely different means of expression in the languages in question. Consequently, the problem of reproduction of the category of definiteness / indefiniteness is a topical problem of translation studies. This scientific research is devoted to the study of the reproduction of the category of definiteness / indefiniteness by means of translation transformations on the material of Ukrainian-German translations.

The article analyzes the works of leading linguists devoted to the issues related to the category of definiteness / indefiniteness, the problems is studied from different points of views and on the materials of different languages, with the reliance on translation transformations to achieve translation adequacy.

The paper employs comparative and descriptive methods of linguistic research as they allow to consider different types of translation transformations (lexical, lexical-grammatical) in the reproduction of definiteness / indefiniteness in the German translation of Serhiy Zhadan's novel "Depeche Mode", that is the object of this research. The subject of the paper is the study of the are ways of reproducing the category of definiteness / indefiniteness by means of translational transformations.

Conclusions: the translator has succeeded in using various types of translation transformations (addition, omission, generalization, specification, along with modulation, antonymic translation, and lexical-grammatical transformations) for reproduction of the category of definiteness / indefiniteness in order to make the translation adequate.

Key words: category of determination, definiteness / indefiniteness, translation transformations, the text's literary translation, source language, target language.

Постановка проблеми. Враховуючи посилений інтерес до України та всього українського у світі, зростає потреба у необхідності якісних перекладів творів сучасної художньої літератури, що допоможе іноземному реципієнту глибше пізнати сучасну українську культуру. Все це уможливорює праця перекладача, який відтворює текст оригіналу засобами мови-реципієнта, при цьому зберігаючи форму та зміст, оскільки переклад «передбачає змістовне і стилістичне осмислення оригіналу» (Бархударов, 1966: 192). Проте, як відомо, головною метою будь-якого перекладу є досягнення адекватності.

Варто зазначити, що дослівний переклад художнього тексту може призвести до втрати емоційного забарвлення та яскравості образів тексту. Тому для передачі змісту вихідного тексту та досягнення адекватності перекладу перекладачі часто послуговуються перекладацькими трансформаціями. Основне завдання перекладача в цьому випадку – це вміло вжити необхідні перекладацькі трансформації для того, щоб текст перекладу як найточніше передавав всю інформацію, що міститься в тексті оригіналу, дотримуючись відповідних норм мови перекладу. Саме вміло використання таких перетворень може зберегти смислове навантаження тексту оригіналу та передати інтенцію автора твору реципієнту.

Оскільки німецька мова належить до групи аналітичних мов, а українська до групи синтетичних, зрозуміло, що між ними виникають повні або часткові граматичні розбіжності. Певні граматичні форми, які притаманні одній мові, можуть бути відсутніми в іншій. Так як і лексичні одиниці однієї мови не завжди мають точні аналоги в іншій. Це ж стосується і певних категорій, а саме досліджуваної нами категорії означеності / неозначеності (далі О / НО), що є граматичною в німецькій мові, а в українській мові функціонує як поняття (функціонально-семантична). Тому цілком природньо, що при відтворенні даної категорії в українсько-німецькому перекладі, перекладач може зіштовхнутись з певними труднощами.

Аналіз досліджень. Дослідженню категорії О / НО, а також проблематиці еквівалентності від-

творення даної категорії при перекладі присвятили свої праці лінгвісти С. Ахметова, Л. Грижак, Л. Гуренко, І. Дудко, Б. Кашкін, В. Кондратюк, І. Крамський, Л. Кучурян, С. Миронюк, В. Лабетова, В. Ожоган, М. Плющ, дослідила І. Поляк, Л. Сізова, В. Шехтер, Д. Штелінг та ін. У наукових доробках Л. Служинської, І. Гумовської, І. Гаврилової, Ю. Садовської та ін. розглянуті питання типологічного порівняння даної категорії та способів її вираження на прикладі німецької й української мов. Ряд науковців (І. Арнольд, Л. Бархударов, В. Гак, І. Зоренко, І. Клименко, В. Комісаров, Л. Латишев, І. Лощенова, С. Максимов, Р. Мин'яру-Белоручев, В. Нікішина, Я. Рецкер, І. Сіняговська, О. Семенов, С. Тер-Мінасова, Г. Томахін, А. Федоров, О. Швейцер та інші) досліджував саме перекладацькі трансформації як один із ефективних засобів досягнення адекватності перекладу.

Проте питання виправданості використання лексичних та граматичних трансформацій при перекладі творів художньої літератури залишається актуальним для сучасної лінгвістики, тому *метою* публікації є аналіз особливостей використання перекладацьких трансформацій при відтворенні категорії О / НО в українсько-німецьких перекладах текстів сучасної художньої літератури для досягнення адекватності перекладу. Поставлена мета передбачає виконання наступних *завдань*: виділити, проілюструвати за допомогою практичного матеріалу та проаналізувати особливості використання різних видів трансформацій при відтворенні категорії О / НО при перекладі з української на німецьку; проаналізувати адекватність такого відтворення у тексті перекладу. Для досягнення поставленої мети застосовуються такі *методи* лінгвістичного дослідження, як: зіставний та описовий, що дозволяють розглянути різні способи передачі засобів, що виражають означеність / неозначеність в німецькому перекладі за допомогою різних видів лексичних, граматичних та лексико-граматичних перетворень. *Об'єктом* дослідження є німецькомовний переклад роману Сергія Жадана «Депешмод». *Предметом* – способи відтворення категорії О / НО за допомогою перекладацьких трансформацій в українсько-німецькому перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Спочатку дамо відповідь на запитання чому ж відтворення категорії О / НО при перекладі є важливим і не легким завданням для перекладача? Оскільки людина пізнає світ за допомогою категорій, однією з ключових, без сумніву, виступає категорія означеності / неозначеності або детермінації, як її ще називають, тому що саме вона «актуалізує та детермінує ім'я, виражає його одиничність в описуваній ситуації або належність до класу подібних йому феноменів» (Николаева, 1998), проте засоби вираження цієї категорії в різних мовах можуть бути різними. За твердженням І. Дудко, лексичні, морфологічні, синтаксичні просодичні засоби та їх поєднань виражають поняттєву (функціонально-семантичну) категорію О / НО в українській мові (Дудко, 2011: 166). Зокрема, займенники та прикметники, як стверджує Л. Служинська, слугують для вираження цієї категорії в українській, в той час, як ядром вираження категорії О / НО в німецькій мові є артикль, периферією – займенники (Служинська, 2014).

Отже, для відтворення тієї ж категорії з різними засобами вираження з безартиклевої мови на мову, в якій є артиклі, на допомогу перекладачу приходять перекладацькі трансформації.

За визначенням І. Сіняговської, перекладацькими трансформаціями виступають «міжмовні перетворення, перебудову елементів вихідного тексту, операції перевираження сенсу або перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента» (Сіняговська, 2014: 90). Саме з метою досягнення адекватності перекладу перекладач використовує лексичні трансформації, або перетворення, тобто «специфічні зміни лексичних елементів мови оригіналу» (Клименко, Зоренко, 2012: 84).

Щодо класифікації перекладацьких трансформацій, то беручи до уваги різні критерії, кожен з науковців пропонує свій розподіл, наведемо до прикладу деякі з них: О. Семенов (лексичні, граматичні, семантичні), В. Комісаров (лексичні, граматичні, лексико-граматичні), Л. Бархударов (граматичні, лексичні заміни, антонімічний переклад), С. Максімов (лексичні, семантичні, граматичні), І. Лощенкова та В. Нікішина (стилістичні, морфологічні, синтаксичні, синтаксичні, лексичні, граматичні) та ін. (Лощенкова, Нікішина, 2014: 104). Проте, перекладацькі трансформації в «чистому вигляді», як зазначають лінгвісти І. Лощенкова та В. Нікішина, зустрічаються нечасто. Як правило, різного роду трансформації, за словами науковців, здійснюються одночасно (Лощенкова, Нікішина, 2014: 104). Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що на думку більшості лінгвістів трансформації можна

розділити на: лексичні, граматичні або змішані (лексико-семантичні, лексико-граматичні), що в свою чергу поділяються на різні підвиди.

При відтворенні категорії О / НО в перекладі німецькою мовою у досліджуваному нами матеріалі було виявлено різні види лексичних перетворень:

Зокрема, спостерігаємо випадки, коли перекладач вводить додаткові мовні засоби в мові-реципієнті, щоб передати неозначеність, яку вдало розпізнав з контексту, хоча в оригіналі автор не використовує спеціальних мовних засобів вираження неозначеності, продемонструємо: А в нього, крім нас, знайомі є? (Жадан, 2014: 79) – Hat er außer uns noch irgendwelche Bekannte? (Zhadan, 2007: 92). Таке відтворення за допомогою лексичної трансформації – додавання, в даному випадку за допомогою займенника *irgendwelche*, точно відтворює неозначеність.

Проте перекладач вдається й до використання протилежного прийому, а саме вилучення слова, до прикладу: А так, уявляєш – міг би стати моїм першим чоловіком. (Жадан, 2014: 135) – Sonst, kapiertst du – es hätte passieren können, daß er der erste gewesen wäre... (Zhadan, 2007: 152). В такому разі «вилучаються семантично надлишкові елементи оригіналу, тобто ті елементи смислу, які певним чином дублюються в оригіналі» (Клименко, Зоренко, 2012: 86), що в даному випадку не стало перешкодою для відтворення означеності.

Лексико-семантична трансформація, прийом генералізації використаний при перекладі наступного речення: ...голосно рецидує щось із голі байбла... (Жадан, 2014: 29) – ...rezidiert laut Auszüge aus der Holy Bible... (Zhadan, 2007: 37), переклавши «щось» як «Auszüge», тобто «уривки». Зауважимо, що «генералізація полягає у перетворенні лексеми мови оригіналу з вузьким значенням на лексему мови перекладу з ширшим значенням» (Гудманян та ін., 2017: 91). Проте, неозначеність відтворено, бо, навіть, більш детальним перекладом перекладач не дає жодних вказівок на означеність, неозначеність зберігається, зміст, який заклав автор твору, залишається і читач розуміє «якись уривки з Біблії».

До конкретизації, тобто «заміни загального поняття на поняття більш вузького плану» (Гудманян та ін., 2017: 91) звертається перекладач відтворюючи означеність: Я ось розберу тут все і обов'язково звалю додому (Жадан, 2014: 80) – Ich erledige hier meinen Kram und fahr heim (Zhadan, 2007: 93).

При відтворенні означеності фіксуємо лексичну заміну, модуляцію: ...чиєї смерті ти хочеш насамперед... (Жадан, 2014: 70) – ...wer soll als erster sterben... (Zhadan, 2007: 83). Така заміна базується на причинно-наслідкових зв'язках понять, які

можна взаємно замінювати. Науковці І. Клименко та І. Зоренко стверджують, що «логічний зв'язок між такими поняттями має бути настільки очевидний і семантично достатній, щоб у перекладі причину можна було б замінити наслідком чи навпаки» (Клименко, Зоренко, 2012: 88).

За допомогою прийому антонімічного перекладу, який можна назвати «формальною негативацією чи позитивацією» (Клименко, Зоренко, 2012: 88) відтворено неозначеність у наступному прикладі: ...в Баку майже ніхто не їде... (Жадан, 2014: 53) – ...kaum einer reist nach Baku... (Zhadan, 2007: 64), тобто «майже ніхто» перекладач змінює на «навіть чи хтось». Таке відтворення є адекватним та передає суть сказаного автором.

Способом лексико-граматичної трансформації передано неозначеність при перекладі наступного фрагменту: в слухавці чується яесь шарудіння

(Жадан, 2014: 178) – im Hörer raschelt es (Zhadan, 2007: 198). Тут перекладач здійснив заміну частини мови. Зауважимо, майже щодо кожної частини мови такі заміни можливі.

Висновки. Отже, відтворення категорії О / НО при перекладі творів сучасної художньої літератури з української на німецьку, де ця категорія має зовсім різні засоби вираження, є нелегкою справою для перекладача і потребує особливого підходу. Допомогти в цьому можуть перекладацькі трансформації, зокрема в даному дослідженні були зафіксовані наступні види таких трансформацій: додавання, вилучення слова, генералізація, конкретизація, модуляція, антонімічний переклад, лексико-граматичні трансформації, такі як заміна частини мови. Робимо висновок, що за допомогою перекладацьких трансформацій перекладачу вдалося відтворити означеність й неозначеність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка. Москва. «Высшая школа». 1966. С. 192-195
2. Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.
3. Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності – неозначеності в українській мові: [монографія]. Київ: Довіра, 2011. 232 с.
4. Жадан Сергій. Діалектизм. Харків: Фоліо, 2014. 229 с.
5. Клименко І. М., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. Філологічні студії. 2012. Випуск 8. С. 84–90.
6. Лощенкова І. Ф., Нікішина В. В. Перекладацькі трансформації як ефективний засіб досягнення адекватності перекладу. Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Філологічні науки. 2014. Книга 3. С. 102–105.
7. Николаева Т. М. Определенности / неопределенности категория. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [га. ред. В. Н. Ярцева]. [2-е изд.]. М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. с. 349.
8. Сіняговська І. О. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2014. Випуск 209. Том 221. С. 89–93.
9. Служинська Л. Б. Засоби вираження категорії означеності / неозначеності в німецькій мові за допомогою артикля. Studia linguistica: збірник наукових праць / Київський національний університет ім. Т. Шевченка; відп. ред. О. І. Голубовська. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2014. Вип. 8. С. 443–446.
10. Serhij Zhadan. Depeche Mode. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. 254 S.

REFERENCES

1. Barkhudarov L. S. Struktura prostogo predlozheniya sovremenogo angliyskogo yazyka. [The structure of a simple sentence in modern English]. Moscow. "Graduate School". Moscow. «Vysshaya shkola», 1966. P. 192–195. [in Russian].
2. Dudko I. V. Zaymennykove vyrazhennya katehoriyi oznachenosti – neoznachenosti v ukrayins'kiy movi. [Pronoun expression of the category of definiteness – indefiniteness in the Ukrainian language]: [monograph]. Kyiv: Dovira, 2011. 232 p. [in Ukrainian].
3. Hudmanyanyan A. G., Sitko A. V., Yenchewa H. G. Vstup do perekladoznavstva. [Introduction to translation studies]. Vinnytsia: Nova Knyha, 2017. 296 p. [in Ukrainian].
4. Klymenko I. M., Zorenko I. S. Leksychni transformatsiyi pry peredachi anhliys'koyi politychnoyi terminolohiyi ukrayins'koyu movoyu. [Lexical transformations in the transfer of English political terminology into the Ukrainian language]. Philological studies. Issue 8, 2012. P. 84–90. [in Ukrainian].
5. Loschenova I. F., Nikishina V. V. Perekladats'ki transformatsiyi yak efektyvnyy zasib dosyahnennya adekvatnosti perekladu. [Translation transformations as an effective means of achieving translation adequacy]. Scientific notes of M. Gogol NSU. Philological sciences. Book 3, 2014. P. 102–105. [in Ukrainian].
6. Nykolaeva T. M. Opredelennosty / neopredelennosty katehoryya. Yazykoznaneye. Bol'shoy éntsyklopedychesky slovar' [Category of definiteness / indefiniteness. Linguistics. Large encyclopedic dictionary] / [ha. ed. VN Yartsev]. [2nd ed.]. M.: Great Russian Encyclopedia, 1988. p. 349. [in Russian].
7. Serhij Zhadan. Depeche Mode. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. 254 S. [in German].

8. Sinyagovska I. O. Vyznachennya ta klasyfikatsiya perekladats'kykh transformatsiy u protsesi khudozhn'oho perekladu [Definition and classification of translation transformations in the process of literary translation]. Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State University Publishing House, Issue 209. Volume 221, 2014. P. 89–93. [in Ukrainian].
9. Sluzhyns'ka L. B. Zasoby vyrazhennya katehoriyi oznachenosti / neoznachenosti v nimets'kiy movi za dopomohoyu artyklya. [Means of expression of the category of definiteness / indefiniteness in the German language with the help of the article]. Studia linguistica: collection of scientific works / Kyiv National University. T. Shevchenko; resp. ed. O. I. Golubovska. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House. Vip. 8, 2014 P. 443–446. [in Ukrainian].
10. Zhadan S. Depeche Mode [Depeche Mode]. Roman. Kharkiv: Folio, 2014. 229 p. [in Ukrainian].